

19. årgang
nr. 3+4
2008/2009

TENEN

FORMANDEN ER GAET I SKJUL BAG EN MESSEHAGEL I VERLØSE KIRKE. GENERALFORSAMLINGSREFERAT ER PÅ SIDE 14

Indhold:

Bruunshaab Klædefabrik – et midtjysk industrieventyr	side 3
Spørgsmål og svar om dåbshuer	side 10
Referat af TENENs generalforsamling	side 14
Fire messehageler og et foredrag i Værløse kirke	side 16
... flere messehageler	side 18
TENEN inviterer på sommertur	side 20
Besøg i Grundtvigs Hus den 6. februar 2009	side 22
Sjællandsk specialitet på visit i kniplingskunstens hjemegn	side 24
TENEN logo	side 25
Boganmeldelser	side 26
Udstillingsanmeldelse	side 29
Arrangements- og udstillingskalender	side 32
Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.	side 35

Formand: Annet Laursen Skjelsager, Dorthesvej 2, 3520 Farum, telefon 44 95 05 55
Næstformand: Lone de Hemmer Egeberg, Teglgården 66 st.th, 3460 Birkerød,
telefon 45 81 05 05

Kasserer: Bent Bille, Søndergade 66, 5620 Glamsbjerg, telefon 64 72 15 65
Giro nummer: 143-0130

Medlemsskab tegnes hos kassereren. I 2008 / 2009 er prisen pr. år 200 kr.
Husstandsmedlemsskab koster 300 kr.
Medlemmer får tilsendt tidsskriftet TENEN.

— Danish Society for Textile History

Tidsskriftet

Redaktion: Annet Laursen Skjelsager, Dorthesvej 2, 3520 Farum, telefon 44 95 05 55,
ePost *silke-annet@detail.dk* • Lis Slottved, telefon 74 63 03 50,
ePost *slottved@privat.dk* • Vibeke og Frits Lilbæk, telefon 48 17 16 47,
ePost *vofl3450@yahoo.co.uk*

Sats og billedbehandling: Frits Lilbæk • Digitaltryk: VesterKopi • ISSN: 0906–9526
Copyright © TENEN og forfatterne • 12.05.2009.

TENEN udkommer fire gange om året – sidst i månederne august, november, februar og maj. Deadline for redaktionelt stof er seks uger før eller efter aftale med redaktionen.

Artikler og indlæg sendes til redaktionen
fx med ePost – eller maskinskrevet med brevpost.

Annoncepriser: 1/1 side: 525 kr. 1/2 side: 300 kr. 1/4 side: 185 kr. 1/8 side: 135 kr.

Ældre numre af TENEN kan købes ved henvendelse til foreningens kasserer
– så længe lager haves. Prisen er 50 kr.

Ændring af sendeadresse meddeles til kassereren.

Internet: *http://tenen-dk.homeunix.org/tenen*

Bruunshaab Klædefabrik – et midtjysk industrieventyr

Nogle få kilometer øst for Viborg snor den vandrige Søndermølle å sig med talrige krumninger og sving gennem et malerisk dalstrøg, hvor egekrat veksler med lyngbakker, pil og fugtige enge.

Mølleåens længde fra udspringet ved Viborg-søerne og til udløbet i Nørreåen tæller kun et par kilometer, men åen har på sin vej et fald på næsten syv meter, hvilket udgjorde en ganske betydelig energiresource, dengang vandkraften var menneskets eneste stabile trækraft. Ikke mærkeligt, at det blev her, den midtjyske tekstilindustri vugge kom til at stå. Industrieventyret begyndte i 1821, da

den kun 25-årige fabrikant Johannes Ivar Bruun af sin far fik til opgave at anlægge Bruunshaab Klædefabrik.

Vandkraften var dog ikke klædefabrikkens eneste forudsætning. Høsebinding som hjemmeindustri var almindeligt udbredt i de midtjyske hedeegne. De store flokke af får leverede ulden, og den selvsamme råvare blev grundlaget for klædeindustrien. Ud over råvarer og trækraft kræver industriproduktion imidlertid også kapital, teknologi, arbejdskraft og stabile transportveje til en stor kundekreds. Grundlæggelsen af Bruunshaab Klædefabrik er i den forbin-

Bruunshaab Klædefabrik o. 1834. Fabrikskomplekset, som blev opført under ledelse af fabrikant Johannes Ivar Bruun, er her gengivet efter maleri på en tekop.

delse en lærerig fortælling om nogle af de vanskeligheder, en midtjysk klædefabrikant kunne blive stillet over for i tekstilindustriens barndom.

Den store investering

Den unge fabrikant Johannes Ivar Bruun havde det held at have en far med mange penge. Tusindvis af rigsdalere til de meget omfattende investeringer i bygninger og maskiner blev hentet i den pengebørs, som skibsreder og storkøbmand Bertel Bruun i Fredericia havde stående. Bertel Bruun havde i årene frem til Danmarks ulykkelige indtræden i Napoleonskrigene i 1807 tjent store summer på udenrigshandel og skibsfart. Investeringerne på Viborgegnen indledte han i 1809, hvor Bruun købte Asmildkloster gods med de tilliggende vandmøller: Søndermølle og Åle Mølle. Sidstnævnte mølle mente han måtte være velegnet som hjemsted for en klædefabrik.

I første omgang indrettede Bruun et valkeri på stedet, mens klædefabrikationen foregik på Viborg Tugt- og Manufakturhus, som Bertel Bruun havde i forpagtning. Men straffefangerne, som dag efter dag henslæbte tiden ved tugthusets gamle håndvæve, var mildest talt meget lidt motiverede for at producere klæde, hvilket i høj grad irriterede unge Johannes Ivar, der af faderen var sendt til Viborg for at føre tilsyn med produktionen. I 1819 enedes far og søn derfor om, at Johannes kunne tage på en længere rejse rundt i Europa for at studere moderne klædefabrikation. Rejsen gik til Hamburg, Berlin og

Bøhmen. Året efter vendte han hjem, fyldt med indtryk og energi, hvorefter faderen overlod ham opgaven at bygge en fabrik op fra grunden ved Åle Mølle.

Opbygningen var fra første færd stort anlagt. Først sled mænd og heste med at fremskaffe jord og tømmer, så dæmningen over mølledammen kunne hæves. Herefter gik håndværkerne i gang med at bygge en toetagers fabriksbygning hen over den nye dæmning. I møllehuset for enden af fabrikken blev de to vandhjul sat i stand, hvorefter to sæt af tidens mest avancerede spinderimaskiner – de såkaldte cockerill'ske – ankom fra Berlin. Hvordan det lykkedes at transportere de tonstunge maskiner over land og vand fra den preussiske hovedstad til Åle Mølle ved Viborg i en tid, hvor der endnu ikke hverken fandtes jernbaner eller dampskibe, findes der ingen beretninger om, men af regnskaberne fremgår, at transportudgifterne var højere end prisen på de ellers ganske dyre spinderimaskiner. De øvrige spinderimaskiner, kartemaskiner, væve, overskærebord m.v. blev tilsyneladende hentet forskellige steder i kongeriget.

Fabrikskomplekset kom også til at bestå af pakhuse og klædemagasin, valkeri, farveri, stoftrykkeri og tørreri, smedje, arbejderboliger, herskabsbolig og funktionærboliger. Også et teglværk og et landbrug hørte til møllen. Fabrikken ved Åle Mølle begyndte produktionen i efteråret 1821. Året efter fik Bruun-familien af kongen tilladelse til at kalde stedet det optimistiske navn "Bruunshaab".

Klædefabrikken set fra gårdspladsen, indfanget i forbindelse med virksomhedens 50-års jubilæum i 1871. Vandhjulene er erstattet af en vandturbine, og fabrikken har fået en mindre dampmaskine som supplement.

Rederidrift i Midtjylland

Transportproblemet måtte også løses. Fabrikken i ådalen lå langt fra by og havn, og vi er som nævnt før jernbanens tid. Sammen med nogle købmænd i Viborg dannede Johannes Ivar Bruun derfor "Nørreårederiet". Rederiets ejere fik gravet kanaler og anlagt ladepladser, hvorefter de indkøbte prammene "Bruunshaab" og "Vestfareren". Dermed kunne råvarer og færdigt klæde transporteres ad vandvejen på fladbundede pramme fra og til havnen i Randers via Nørreåen og Gudenåen.

Af fabrikkens regnskaber er det svært at udlede, hvordan transporten af varerne fordelte sig mellem vandvejen og landevejene. Regnskaberne viser dog, at importen af spansk uld til fremstilling af finere klæde blev øget betydeligt i løbet af 1830'erne. Kunderkredsen blev også vidt forgrenet. Klædefabrikken havde forretningsforbindelser i de fleste større jyske købstæder og en fast kunderkreds i København, men der var også en række handelshuse i hertugdømmerne og i Hamburg, der købte klæde i Bruunshaab.

Så længe vandkraften var uden konkurrence som energikilde i tekstilindustrien, var der fremgang

for Bruunshaab Klædefabrik. I alt foretog Bruun-slægten opkøb og anlægsinvesteringer i fabrikkens første to årtier på omkring 80.000 Rd. Til sammenligning kan tjene, at Johannes I. Bruun i 1830 købte en nærliggende lille herregård - Skovsgård - for 5.000 Rd. Der blev altså investeret, hvad der svarer til adskillige herregårde i det store industrikompleks. På Skovsgårds jorder løb i øvrigt en lille bæk, som Johannes Bruun lod opstemme, så han her i 1830 kunne anlægge en filialfabrik.

Fremmede arbejdere og kolonister

I en tid, hvor industriel klædefremstilling var ukendt af de fleste, måtte fabrikant Bruun hente faguddannet arbejdskraft udefra. Nogle hentede han i hertugdømmerne, mens andre kom fra Fredericia. De sidst nævnte var efterkommere af især franske og tyske indvandrere, der tidligere af kongen havde fået lov at bosætte sig i Fredericia, som havde status af fristad. Fagmestrene fik sammen med deres familier boliger tæt ved fabrikken. Klædefabrikkens jævne arbejdere forventede Johannes Ivar Bruun derimod, at han kunne rekruttere i lokalområdet.

Her forregnede den gode Bruun sig imidlertid. Folk, som hidtil i deres liv kun kendte til landbrugsarbejde i mark og stald, havde særdeles svært ved at vænne sig til at stå ved maskinerne. Efter nogle års bryderier konkluderede fabrikant Bruun, "at arbejderne i Jylland ikke er skikkede til fabriksarbejde. De ældre af dem, som var vant til

jorddyrkning og havde i den yngre alder ikkun afgivet sig med kreaturers røgt og lignende arbejde, kunne ikke finde sig i stadigt arbejde fra kl. 5 om morgenen til kl. 8 om aftenen. På en vakker sommerdag kunne han være sikker på opsigelser". Her var for alvor tale om et kultursammenstød og en mentalitetskonflikt mellem på den ene side en bondeverden, hvor naturens rytme bestemte dagligdagens gøremål, og på den anden en frembrydende industriepoke, hvor maskinerne og urets faste tid fastlagde arbejdsdagen.

Hvad gjorde den energiske fabrikant i den situation? Flere ting. Igen gik der bud til fristaden Fredericia efter "fremmede arbejdere og kolonister", der var efterkommere af franske huguenotter, tyske jøder og andre, som havde været forfulgte. Tillige fik han i 1831 underretning om, at en klædefabrik var blevet nedlagt i byen Züllichau i Preussen. Det lykkedes ham - dog "med store bekostninger og mange fortrædeligheder" - at få ti arbejderfamilier til at bryde op fra Züllichau og flytte til Bruunshaab. For at familierne skulle føle sig velkomne i det midtjyske, byggede han en klynge huse til dem og kaldte bebyggelsen "Ny Züllichau". Domprovsten i Viborg holdt tilmed gudstjeneste på tysk en gang om måneden for gæstearbejderne i den lokale landsbykirke.

Børnearbejde

Endelig satsede Johannes Ivar Bruun på at fremme klædeproduktionen ved hjælp af børnearbejde. Allerede i 1824 havde han 12 børn

Amatørmaleri af et simpelt arbejderhus, som lå på marken lidt syd for fabrikken. Huset var delt mellem to familier.

beskæftiget foruden 36 voksne, og i de følgende år gjorde han den erfaring, at "vanskelighederne med oplæring af dansk arbejdskraft ville løse sig, efterhånden som børn tilføres i vore fabrikker og der derved opstår en dygtig arbejderstand".

For at gøre klædefabrikken i Bruunshaab attraktiv for børnerige familier byggede han små huse til dem forskellige steder i ådalen. I løbet af 1830'erne opførte håndværkere 30 huse, hvoraf de fleste rummede to familier. De første arbejderboliger var i bindingsværk, senere fulgte lidt større, grundmurede huse med plads til op til fire familier. Til de fleste boliger hørte et stykke hedejord, hvor familierne

kunne dyrke lidt kartofler og holde et par får, samt en engparcel, hvor de kunne bjerge hø og grave tørv. Mønsteret hos den første generation af arbejderfamilier kunne således være, at faderen fortsatte som landarbejder, moderen passede de mindste børn, foruden at hun havde en væv hjemme i stuen, så hun var underleverandør til fabrikken. De større børn fik i 8-års alderen arbejde på klædefabrikken.

I 1835 havde Bruunshaab Klædefabrik 223 arbejdere ansat, heraf var omkring en tredjedel børn. Den midtjyske fabrik konkurrerede på det tidspunkt med Greis Mølle Klædefabrik ved Vejle og Modewegs Klædefabrik i Brede nord

Tekstilarbejdere på klædefabrikken. De mindste børn hjalp hjemme deres mødre med at nople klæde, mens de større fik arbejde på fabrikken.

for København om at være størst blandt landets private klædefabrikker. At fabrikken trak mennesker til fra nær og fjern fremgår naturligvis af folketællingerne. I fabrikkens funktionærboliger og i de mange arbejderhytter boede dør om dør familier med fremmedartede navne som Meyer, Kyhle, Winthal, Deleuran, Cretzmer, Schiebler, Brix, Schönau, Tilemann, Düring, Düpont og Höyer blandet op med let genkendelige danske navne som Niels Jacobsen, Nicoline Nielsen, Chresten Sørensen og Peder Andreasen.

Den gensidige afhængighed

Klædefabrikken i Bruunshaab dannede en industriel enklave midt i et midtjysk landbosamfund. Fabrikkens afsides beliggenhed og de særlige problemer med rekruttering af arbejdskraft betød imidlertid, at et meget patriarkalsk samfund vokse-

de frem omkring klædefabrikken. Ud over at bygge arbejderhuse på små jordlodder oprettede fabrikssejeren en fabrikssygekasse, hvor også lægehjælp blev betalt over fabrikkens regnskaber.

Skoleundervisning til de mange børn, som arbejdede på fabrikken fra syv morgen til otte aften, skulle der også findes en løsning på. Her kom fabrikanten allerede i 1827 med et konkret forslag til det lokale sogneråd. I et rørende brev til rådet redegør han først for, at arbejderfamilierne vil lide økonomiske tab, hvis deres børn skal gå i skole i dagtimerne, hvor de ellers kunne arbejde på fabrikken. Tilmed vil det slide på børnenes træskosåler, hvis de dagligt måtte gå den lange vej til den kommunale skole i Overlund. Derfor fremsatte Bruun et konkret tilbud: Han ville oprette en fabrikksskole i Bruunshaab og tilmed aflønne en lærer. Betingelsen

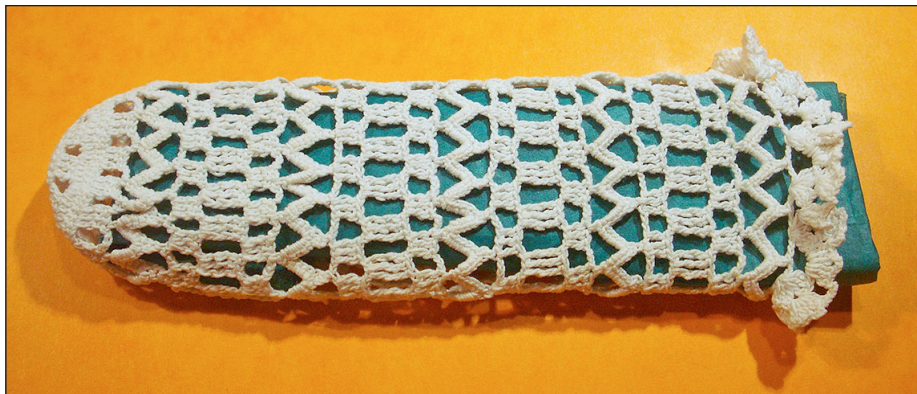
var, at han selv bestemte, hvornår børnene skulle undervises.

Sognerådet tiltrådte straks det for kommunen favorable forslag, hvorefter fabrikanten indrettede et skolelokale på fabrikken, hvor børnene i de første mange år blev undervist om aftenen og søndag formiddag. Som lærer ansattes en student fra katedralskolen. At både børnene og læreren på fabriksskolen stort set hvert år ved skolekommissionens overhøring fik dumpe-karakter, kan vel ikke undre.

Efter 1850 begyndte dampmaskinerne at vinde frem i dansk tekstilindustri. Dermed ramtes Bruunshaab Klædefabrik af en markant konkurrence fra nye fabrikker i byerne. Men det er da ganske tankevækkende, at det midtjyske tekstileventyr i pionértiden blev hjulpet frem af straffefanger, gæstearbejdere, børnearbejdere, indvandrere og flygtninge.

*Henning Ringgaard Lauridsen
Viborg Stiftsmuseum*

Foto: Viborg Stiftsmuseum.

Kære læser

Hvad tror du det her er? Er det en det eller en den?

Jeg fik det/den for ca. 20 år siden af væveren Anne Marie Kornerup, som fruisende spurgte mig, hvad jeg troede det var. Jeg ved ikke hvor hun havde det fra, og nu er det jo desværre for sent at spørge.

Jeg så engang hos min tandlæge en lille bog med skøre ting, og blandt dem var et knyttet kondom. Da jeg fortalte min mor om det sagde hun, at det skulle jeg bestemt ikke grine af, for hun kunne huske, at en kone på en af nabogårdene derhjemme i Over Hornbæk ved Randers havde strikket et.

Dette/denne her er nu hækket og målene er 5 cm bred og 15 cm lang.

Jeg kan ikke give et fornuftigt bud på, hvad det er. Jeg håber, du har et forslag, lad mig høre ...

Jytte

harboesgaard@youmail.dk

Puldhue fra Hjørring.

5-styks hue fra Hjørring.

Spørgsmål og svar om dåbshuer:

Hvorfor er der forskel på huerne i de gamle dåbssæt. Drengehu- en, der består af kiler og pigeuhen, der er en puldhue?

Hvorfor der var forskel på dreng- og pigehuerne, kan ikke helt forklares. Almindeligvis var der ikke forskel på børnenes påklædning i spædbarnsalderen. Vi ved heller ikke om befolkningen i en del tilfælde har benyttet samme huemodell til både piger og drenge. Måske var det kun den velhavende del af befolkningen, der benyttede kønsbestemte huer; den del, som i forvejen lagde stor vægt på at vise velstand ved hjælp af dragtmoden. Det kan tilføjes, at noget tyder på, at der er egne i landet, hvor andre huedetaljer er blevet brugt som markering af kønnet.

Huemodellen, der traditionelt er blevet betragtet som en pigehue, er syet af tre dele. Et stykke fra pande til nakke og to sidestykker. Der er bevaret en hel del af denne model, og de allerfleste har en klas-

sisk udformning: stoffet er ensfarvet silke, kantet hele vejen rundt med rødt silkebånd, hvorpå der er lagt en metalknipling af sølv eller guld. De fleste bevarede 3-styks huer stammer fra 1700-tallet, hvorpå modellen gik delvist af brug i 1800-tallet. Modellen bringer mindelser om kvindehuen i 15-1600-tallet.

Drengehuhen fra samme tidsrum bestod af kileformede stykker, fem eller seks dele, der var sammensyede i nakken. Også denne model kan være af silke, kantet med silkebånd og metalknipling; der findes imidlertid også en senere variant af huen, ofte i bomuld (kattun), hvor hvert kileformede stykke har sin egen farve og mønster, og kantningen er silkebånd i en passende farve – en ret fornøjelig udgave.

Tre-styks hue fra Roskilde.

I de tilfælde, hvor en tidlig dåbsdragt med 2 tilhørende huer er bevaret, drejer det sig næsten altid om en 3-styks og en 6-styks hue med klassisk udseende. Huerne har undertiden fået supplerende pynt på gennem tiderne, så det klassiske udsende er camoufleret lidt.

I 1800-tallet fremkommer en ny hue type til børnene. Puldhuen. Den er syet af to stykker stof. Et

nakkestykke, og et puldstykke, der går fra øre til øre. Huen kan være i silke eller bomuld. Denne type ses ikke så ofte dekoreret med metal knipling. Derimod har mange af dem brogede silkebånd, som bindebånd. Tilsyneladende har puldhuen afløst 3-styksen efterhånden som denne gik af mode, og er blevet brugt til begge køn. Denne hue ligner den huemodel de voksne kvinder bar.

Hvornår gik man over til hvide dåbskjoler?

Overgangen fra kulørt dåbstøj til hvide dåbskjoler er foregået over en længere periode – omkring 100 år.

Dåbstøjets udseende har sit ud-spring i kvindemoden. I 1700-tallet var kvindetøjet ofte syet af kulørte stoffer, fortrinsvis uld eller silke, afhængig af status. Dåbsdragten var stort set syet af de samme materialer. Efter den franske revolution blev moden lettere, og samtidig blev der importeret store mængder bomuldsstoffer i fin kvalitet. De toneangivende iførte sig nu lette, lyse gevandter, eller

måske en højlivet kjole i fin kattuntrykt bomuld. Og barnets dåbstøj fulgte efter. Der dukkede hvide, lange dåbskjoler op, med højt liv – nøjagtig som moderens empirekjole.

Landbefolkningen brugte stadig det praktiske kulørte dåbstøj, men langsomt, i løbet af hele 1800-tallet, bredte skikken med det hvide dåbstøj sig til alle samfundsgrupper. For derefter i slutningen af århundredet at være den mest benyttede form for dåbstøj. Uanset at kvindemoden for længst havde

forladt det hvide look, og nu kun fastholdt farven som brudekjole. Det har været en nærliggende tan-

ke at omsy moderens brudekjole til dåbstøj til barnet.

Hvordan er skikken med at bruge lyserødt og lyseblåt til at angive kønnet på dåbsbarnet opstået?

Skikken med rødt og blåt er forholdsvis ny, set i dåbstøjets historieføreløb.

I den periode hvor det bevarede dåbstøj stammer fra, har samfundets magt- og herlighedsfarve været rødt. Og den overvejende del af dåbstøjet indeholder en eller anden form for rødt – om ikke andet, så som røde bånd eller lidt pynt. Dette var fælles for begge køn. Den blå farve var ikke brugt så meget.

Men midt i 1800-tallet sker der noget indenfor voksenbeklædnin-gen, både i Danmark og i Europa. Det bliver almindeligt at soldater er iført en fælles uniform. Da denne udvikling i slutningen af århundredet nåede til matroserne, blev det som en blå uniform – matrostøjet.

Tøjet blev hurtigt overført som beklædning til raske drenge i overklassen, anført af både det engelske og det danske kongehus. Senere vandrede moden videre til alle sociale lag, og sås blandt andet som konfirmationstøj.

Det er sandsynligt at den blå farve, der nærmest var blevet synonym med en slags drengeuniformering, også blev overført til helt små drenge, til dåbsbarnet.

Mens den røde farve er fortsat som pigefarve.

Og derfor skal en lille 4-års pige, der har lyst til en blå flyverdragt, argumentere ret meget for at få sin vilje, mens det vist aldrig kan komme på tale at en dreng får en rød flyverdragt!

Er der nogen der har et bud på, hvor skikken med at brodere navne på dåbskjolerne er opstået?

Et svært spørgsmål at besvare. Jeg har besøgt omkring 20 museer i Danmark og gennemgået samlingerne af dåbstøj. Kun et enkelt sted så jeg broderede navne på en dåbskjole (ikke at forveksle med de initialer, der undertiden blev påsyet tidligere tiders dåbsdragter).

Men der kan knyttes forskellige kommentarer til emnet. Det har ikke været fremmed for kvinder at sy navne på hvide tekstiler, derom vidner de mange broderede navnetræk på duge, servietter mm.

Også andre genstande er blevet forsynet med navne. Det gælder f. eks. det stykke stof, dåbsklædet, der ved fonten er blevet brugt til at tørre barnets hoved efter vandøsnin-gen. På dette klæde har jeg undertiden set broderet navn og årstal.

I 1930'erne og 40'erne var der tilsyneladende en periode, hvor det blev brugt at skrive familiens eller vennernes navne på en lærredsdug med fin skråskrift, for derefter at brodere navnene på med forskellig farve. Og muligvis var det i samme

Navne på dåbskjole
1946 til 1959.

tidsrum, at man for alvor begyndte at brodere navne og undertiden årstal på de hvide dåbskjoler. Der er indtil videre ikke noget der tyder på at skikken er blevet almindelig meget tidligere.

Med til at gøre en tidsfæstelse lidt svær er, at det er blevet brugt, og bliver brugt, at “datere baglæns”. Det betyder, at familien prøver at huske, hvem der tidligere er blevet døbt i kjolen og hvornår – for så at brodere navn og dato på tøjet.

*

Det kunne være spændende at prøve at komme en tids- og stedfæstelse lidt nærmere.

Jeg vil blive meget glad, hvis de af TENENs læsere, der har eller kender til en dåbskjole med navne og/eller datering på, vil fortælle mig om det. Måske kan vi i fællesskab stykke historien lidt klarere sammen. Jeg håber på mange henvendelser.

Anni Bloch

Kontaktoplysninger er i hvervlisten på bladets næstsidste side.

- Flere oplysninger om dåbstøj findes i min bog: *Dåbstøj • Kristenklæder – historien om dåben, barnesynet og tekstilerne*. Poul Kristensens Forlag, 2006.

Send en e-mail til kasserer Bent Bille.

Vi vil gerne vedligeholde og udbygge vores liste med medlemmernes ePost adresser. Så skriv til Bent og husk også at oplyse navn og adresse for at udelukke forveksling. Bents mail-adresse er i hvervlisten.

Bestyrelsen

Referat af TENENS generalforsamling – den 14. marts 2009 i Værløse kirke

1. Valg af dirigent: Bestyrelsen foreslog Vibeke Ervø. Der var ingen andre forslag, hvorefter hun blev enstemmigt valgt.
2. Navneopråb: Til dagens arrangement var mødt 27 deltagere, heraf var de 26 stemmeberettigede medlemmer.
3. Foreningens årsberetning var trykt i Tenen nr. 19/2 2008/2009. Herudover var der ingen tilføjelser, ligesom der ikke blev stillet nogle spørgsmål til beretningen.
4. Foreningens årsberetning blev enstemmigt godkendt.
5. Der var ikke indkommet nogen forslag, der har betydning for budget.
6. Kassereren fremlagde og gennemgik regnskab og budget. Da arbejdet med forklædebogen er nævnt i årsberetningen, blev der stillet spørgsmål til finansieringen af denne. En udgivelse er naturligvis kapitalkrævende og vil få foreningens kapital til at svinde; men som det fremgik af budgettet, er der i år afsat 10.000 kr. til bogen. Desuden er det planen at søge tilskud fra fonde. Der er mange om budet, men vi håber det bedste. Det næste blad bliver et jubilæumsnummer 75. Bestyrelsen har derfor besluttet, at dette samt kommende numre skal udkomme i farver, da prisen for farvetryk i de senere år er gået betydeligt ned. Forsamlingen modtog denne beslutning med tilfredshed. Herefter blev regnskab og budget enstemmigt godkendt.
7. På baggrund af det fine regnskab foreslog bestyrelsen uændret kontingent på kr. 200 for individuelt medlemsskab samt kr. 300 for familiemedlemskab. Dette betyder, at to på samme adresse har hver sit medlemskab, men modtager et blad. Forslaget blev enstemmigt godkendt.
8. Valg til bestyrelsen: På valg var: Annet Laursen Skjelsager, Bent Bille og Tina Ejlertsen. Alle var villige til genvalg, og da der ikke var andre kandidater, blev alle blev genvalgt.
9. Revisor: Genvalg af Lucie Borgschmidt-Hansen. Suppleanter: Genvalg af Hanne Frøsig Dalgaard, Margit Ambeck samt Flemming Lundholm.
10. Der var ikke indkommet forslag.
11. Eventuelt: Foreningen har aldrig haft et logo. Bestyrelsen finder, at det nu er på tide og har derfor ladet udarbejde et forslag, som blev forelagt forsamlingen. Forslaget blev vel modtaget, hvorefter der arbejdes videre med den endelige udformning, der bl.a. vil medføre en ændring af forsiden på bladet, som har været udformet efter samme skabelon de sidste 48 numre. Der vil derfor i de kommende numre af blade blive eksperimenteret med udseendet, indtil den endelige løsning er fundet. Jytte Harboesgaard efterlyste en studietur til Oslo. Dette blev taget til efterretning, dog med den oplysning at bestyrelsen for tiden er ved at planlægge en tur

til Holland i uge 36, 2010. Turen vil have fokus på vævning og tråd. Rejseudvalget, Tina og Bent, modtog derefter forskellige forslag, som de noterede ned til senere brug.

Vibeke Ervø omtalte Marie Louise Nosch, Centre for Textile Research, som er blevet udnævnt til eliteforsker og har modtaget

1,2 mio. kr. fra Videnskabsministeriet.

Derefter afsluttede dirigenten generalforsamlingen og endelig takkede formanden dirigenten for at have ført forsamlingen sikkert gennem forhandlingerne samt at have overholdt tidsplanen.

Dirigent: Vibeke Ervø (sign.)

Referent: Lis Slottved (sign.)

Generalforsamlingens punkt 6: Kassereren beretter.

Deltagerne var opfordret til at medbringe lommeterklæder. Her er det Lucie Borgsmidt-Hansen, som viser sin fine samling frem

I et følgende nummer af bladet vil vi vende tilbage til lommeterklæderne. Derfor opfordres TENENs læsere til at sende beretninger og eventuelle illustrationer til Lone de Hemmer Egeberg - se hvervulisten.

I forbindelse med Tenens generalforsamling den 14. marts 2009:

Fire messehageler og et foredrag i Værløse kirke

Kirkerummet er det første, der gør indtryk. Et stort lyst rum, med højtsiddende vinduer, der giver et særligt lysindfald i rummet, især på væggen bag altret. På denne hvidmalede væg breder et keramisk relief sig stort og flot, i lette grønne og blå farver. Et livstræ – med et par flyvende duer. Kigger man nærmere efter, ses det, at stamme og blade gemmer på en hel del små symbolske tegn. Ude i siden befinder sig nogle nærmest perlemorsagtige striber, solstråler, også disse med små symbolske dekorationer. Relieffet er af Tue Poulsen.

Kirken er opført så sent som i 1971, og blev udbygget få år efter. Den danner et lidt pudsigt samspil med Mosegaarden, museumsgården, der ligger ved siden af.

Inde i kirkerummet fortalte Ellen Malmer os om sit arbejde med messehageler, og om sit samarbejde med væveren Kamma Gudmand-Høyer.

Messehageler var ikke lige det område som Ellen Malmer tænkte på, da hun var færdiguddannet på Kunsthåndværkerskolen i 1965.

Tværtimod kom hun til at arbejde med hårde materialer, idet hun blev ansat på den Kongelige Porcelænsfabrik, hvor hun i 23 år arbejdede som designer af årskrus, platter og lignende.

På et tidspunkt, langt senere, fik Ellen bestilling på en messehagel til Hellig Kors kirke, og stod dér uden erfaring med hageler og arbejdsgang. Men hun var så heldig at møde Kamma Gudmand-Høyer – der tilfældigvis havde en silketrend på væven. Og så blev et samarbejde indledt, der har fortsat lige siden.

En messehagel er en ærmeløs klædning oven på den hvide messeskjorte, der dækker den sorte præstekjole. Messehagelen bliver brugt ved kirketjeneste foran altret. Hagelen har været kendt i den kristne kirke siden 300-tallet, og omkring 1200 blev der udarbejdet farveregler, som fulgte de liturgiske farver.

Ellens og Kammas første fælles messehagel førte flere med sig. Og på et tidspunkt kom bestillingen fra Værløse kirke på 4 messehageler. Grundtankerne bag hagelerne var, at de skulle tage afsæt i kirkenes farver og interiør. De skulle være diskrete og ikke dominere gudstjenesten.

Efter mange overvejelser og diskussioner udarbejdede Ellen ved hjælp af farver, saks, papir og overhead et udkast, som blev forelagt menighedsrådet. Hvis man når til

enighed tegnes motivet op på ternet papir, der passer til trådtallet i trenden (og det passer for det meste, siger Ellen). Der bliver lavet mange farve- og vikleprøver, som er noget af det sværeste.

Til hagelerne i Værløse er der blevet brugt en blanding af uld og silkestråde, der tvinder sig lidt under vævningen og er med til at give stoffet et særligt spil.

Hele processen er lang og tidskrævende, og menighedsrådet skal hele tiden være med til at tage be-

slutningerne – så det endelige resultat bliver til fælles glæde.

En messehagel må ikke være for tung og skal være let at tage af og på, da den fungerer som et arbejdsredskab. Det kan undertiden være lidt problematisk med foret, der kan slå sig, og som kan gøre hage- len ekstra tung. Før at undgå dette blev det besluttet at undlade foer og i stedet benytte sig af en damasketeknik, hvor forsidens motiver sås på vrangen, i de modsatte farve.

*

Messehagelerne hang lige foran os, og vi kunne både se og røre ved dem.

- Messehagel nr. 1. Grøn og gylden. Den har Y-korset som grundelement, hvor 5 aks udgør grundstammen. Det symboliserer bl.a. høsten og sædens spiring. Og den lige vej, der deler sig i den onde og den gode. Grøn er den liturgiske farve for håb og vækst.
- Messehagel nr. 2. Violet og gylden. En gylden stiliseret tornekrans, der sidder hvor det latinske kors arme mødes. Cirklen symboliserer bl.a. fuldkommenhed og enighed. Bruges til advent og fastetiden. Stoffet er vævet af flere farvenuancer, der giver en changerende effekt.
- Messehagel nr. 3. Hvid og gylden. Hvid baggrund med et meget stiliseret aks (eller måske et Y). Bruges til kristelige festdage. Hvidt symboliserer renhed og

uskyld. Gylden det himmelske lys og herlighed.

- Messehagel nr. 4. Rød og gylden. Da denne messehagel skulle planlægges, sagde menighedsrådet nej til flere Y-kors. Det blev i stedet besluttet at tage udgangspunkt i flammer – minimalistiske flammer, formet som trekanter, der udgør en større trekant. Symboliserer treenigheden. Den røde farve er tegn på martyrblo- det, ildens farve, der varmer og brænder alt det dårlige væk.

Messehagelerne har været et stort arbejde for begge involverede – og igen et af de områder, hvor forholdet mellem arbejdstimer og pris ikke harmonerer. Prisen for de enkelte messehageler har ligget et sted mellem 20 og 33 tusinde kroner før moms.

Det var fint at foredraget fandt sted i selve kirkerummet, hvor messehagelerne hørte naturligt til.

Vi klappede og Ellen fik et eksemplar af Tråden – og er nu medlem af Tenen.

Anni Bloch

... flere messehageler

Efter 2009-generalforsamlingen fortalte Lis Slottved, at der torsdag den 19. marts i Nathanaels Kirke i

København, ville blive fortalt om kirkens nye messehageler. Undertegnede fandt siden ud af, at man

kan finde den slags arrangementer på kirku.dk, og at man på kristendom.dk kan finde artikler om fx liturgiske farver og messehageler.

*

Tre af TENENs medlemmer mødte op sammen med sognets ældre for at høre kunstneren Isabel Madsen fortælle om tilblivelsen af 4 messehageler, hvoraf den sidste var ved at blive gjort klar hos Kirkelig Kunst. Isabel Abós Madsen, som kunstneren rettelig hedder, fortalte, at hun stammer fra Spanien og havde været i lære 1976-79 på ægteparret Beckers værksted, hvor det især drejede sig om teknik, og hvor der blev produceret mange kirketekstiler. Senere arbejde hun 4 år hos Ann-Mari Kornerup, hvor hun især lærte om farver, hun var bl. a. med til at arbejde på Roskilde Domkirkes Bispekåbe. Hun har værksted på Islands Brygge.

Messehagelerne bliver skabt til det rum, hvor de skal benyttes. For eksempel er en blomst på ryggen inspireret af en blomst på døren, og det krævede meget at få den grønne farve til at passe til kirkens antependium og tæppe.

Selve messehagelen er vævet i lærredbinding i uld og silke, med et kors i ren silke vævet i russisk væv (over 3 eller 7, under 1).

Udsmykningen på korset skulle have været vævet i koptisk teknik, men det var for hårdt fysisk at skulle holde tramperne. I stedet blev den broderet af Lillian Christensen hos Selskabet for Kirkelig Kunst.

Til sidst blev stoffet dampet for at krympe, det tager 3 dage, det er meget vigtigt, da forholdet mellem foer og yderstof ellers kan ændre

sig. Der bruges ikke mere mellemfoer, selve monteringen foretages af Kirkelig Kunst sammen med broderiet.

*

Lighedspunkter mellem hagelerne i Værløse kirke og Nathanaels Kirke:

- De to kirker har hver fået et fuldt sæt, bestående af 4 messehageler. I Nathanaels Kirke så vi de 3, da den røde indvies til Pinse i år.
- De er alle meget lette, fordi det er arbejdstøj, der ikke må hæmme.
- Alle er fremstillet af uld og silke.

Så er spørgsmålet bare, hvad ville rapportørerne have valgt, hvis vi var i menighedsrådet?

- Margit foretrak Nathanaels Kirkes messehageler, da det for hende var broderiet, der var prikken over i'et.
- Vibeke foretrak messehagelerne i Værløse Kirke, endda uden at tage hensyn til det økonomiske - de er billigere, da arbejdsgangen er tilrettelagt meget rationelt: Med damaskteknikken går design og teknik op i en højere helhed, der er ingen små detaljer, og den grafiske virkning er meget flot på afstand. Det damaskvævede stof udnyttedes på en elegant måde, ved selv at danne 'foer', der er det negative af stofets retside.

rapporteret af:

Margit Ambeck og Vibeke Ervø

TENEN inviterer på sommertur – Fredag til søndag den 24.-26. juli 2009

Turen går til Viborg, Hjerl Hede, Bruunshaab Klædefabrik og E Bindstouw. Program:

1. dag, fredag: Ankomst til Viborg ved middagstid.

Om eftermiddagen planlægges der besøg på Viborg Stiftsmuseum med rundvisning og foredrag. Aftalerne er endnu ikke helt på plads; men hvis ikke det lykkes, har vi flere forslag til spændende besøg på listen.

Overnatning på Viborg Vandrerhjem.

2. dag, lørdag: Besøg på Hjerl Hede. Her vil TENENs bestyrelsesmedlem Tina Ejlertsen sammen med Flemming Lundholm fortælle om deres arbejde i muse-

ets væveværksted. Resten af dagen fri til besøg i resten af museet.

Overnatning på Viborg Vandrerhjem.

3. dag, søndag: Besøg med rundvisning på Bruunshaab Klædefabrik – se artiklen om fabrikken på side 3.

Derefter besøg i E Bindstouw, hvorefter vi rejser hjem.

Til aftenunderholdning på Vandrerhjemmet vil vi gerne opfordre til, at tage noget med, enten for at vise frem eller for at fortælle om det. Måske er nogen blev inspireret på årets generalforsamling og har siden fundet flere lommeværklæder

Kom og se til os – I skal være så velkomne på Hjerl Hede i 2009.

frem; men det kan også være noget helt andet. Kun fantasien sætter grænserne.

For at kunne gennemføre denne tur må vi køre i egne biler. Ved tilmelding bedes man derfor meddele, om man kan lægge bil til eller har brug for kørejlighed.

Af hensyn til værelsesbestilling bindende tilmelding til Annet Laursen Skjelsager senest den 24. juni 2009.

På Viborg Stiftsmuseum kan man ud over en mindre dragtsamling, se en samling af tøj fra Asani samt særudstillingen 12×12. Midtjysk tekstilkreds - Viborg Væverlaug viser medlemmernes arbejder på en sommerudstilling.

Bruunshaab Papfabrik – i dag arbejdende fabriksmuseum – er oprindelig bygget som klædefabrik. Man kan se minder herfra i en lille fin udstilling som museet har indrettet på 1. sal.

Midt i Lysgaard ligger den gamle skole som St. St. Blicher gjorde berømt med fortællingen E Bindstouw. Da Blicher skrev novellen, var landsbyskolen i Lysgaard ikke kun for børnene. Når børneflokkene var færdige med at remse salmevers og katekismus op og havde glattet de sidste regnestykker i sandet væk, mødtes landsbyens voksne i de mørke vinteraftener til strikkestue.

Alle satte sig om bordet med det enlige lys i stagen, med garnnøglerne løbende gennem en krog i loftet

og strikkepindene klirrende om kap med snakken. En fortalte en god historie, en sang en vise og inden aftenen var omme, var der strikket strømper, leet og lyttet i et tæt samvær.

Gennem tiden er der foræret mange fine genstande fra omegnens beboere, det vil sige træder man ind over dørtærskelen til det gamle skolehus, kommer man ind i et lille egnsmuseum.

I dag kan man opleve E Bindstouw med indretning af skolestue - strikkestue og skolemesterens bolig som på Blichers tid.

Turprisen afhænger af antal deltagere. Her er et regneeksempel, baseret på 15 deltagere:

- Entréer og rundvisning i de 3 museer koster 180 kr.
- To overnatninger på vandrerhjem i dobbeltværelse + morgenmad koster 630 kr. når man selv medbringer sengelinned og håndklæde.
- 800 km kørsel i privatbil over Storebælt 500 kr. når der er fire i bilen. Tenen afregner med bilejerne.
- Eksemplets sum giver 1310 kr. pr. person.
- Man sparer 70 kr. hvis man har et gyldigt vandrerkort med. Linned leje koster 60 kr. ekstra.
- Hvis man slutter sig til turen et andet sted, må der forhandles om prisen.

Tilmelding senest den 24. juni 2009 til Annet, 44950555 eller i eMail til silke-annet@detail.dk

- Oplys navn, adresse, telefonnummer, evt. Mail-adresse og om der er ledige pladser i bil eller hvorfra man ønsker transport.

Når alle tilmeldinger er i hus oplyses om betaling samt mødested og -tid.

Besøg i Grundtvigs Hus den 6. februar 2009

Da det var tid at komme ud af døren, skulle jeg lige tjekke husnummeret for mødestedet. Først på det tidspunkt gik det op for mig, at det ikke var på Vartov, vi skulle ses, men i Grundtvigs Hus i Studiestræde i København. Jeg kunne høre på snakken, at jeg ikke var den eneste, der havde gjort den fejltagelse.

Kirkeligt Samfund opførte Grundtvigs Hus med indvielse i 1908. De ejede og drev huset indtil 2. verdenskrig, hvor tyskerne beslaglagde det. Efter krigen havde Københavns Kommune lejemålet. Kirkeligt Samfund havde i 1947 købt Vartov og solgte i 1972 Grundtvigs Hus til KAB. De ejer det i dag, også efter sammenlægningen med AKB i 2007.

I pjecen om Grundtvigs Hus omtales bygningen som en borg. Kirkeligt Samfund fik virkelig en borg, i nationalromantisk stil med en fremragende kvalitet især i stenarbejdet og en enkelhed, der var særpræget på opførelsestidspunktet. Men det var også et hus med det nyeste indenfor teknik: Det første hus i København med betonfundament og betondæk. Hovedtrappen fortæller næsten bygningens historie med den bevarede udsmykning i sten og træsnit og de moderne kunstværker, som AKB medbragte ved sammenlægningen af boligelskaberne. Statuen af Grundtvig fjernede Kirkeligt samfund, da de solgte huset

Kirkeligt Samfund skulle have økonomien til at hænge sammen, derfor var en del af huset hotel. Aktiviteterne i huset var Kirkelig Ungdomsforening, foredragsmø-

der, gymnastik og folkedans, sangkor og orkesterspil, studiekredse og scenisk optræden, studenterkreds og soldaterhjem.

Det var hotellets spisesal, der i dag kaldes billedsalen, som blev udsmykket med freskomalerierne med nationaldragter. Salen er på 130 m². Freskomalerierne er udført af Rud-Petersen i 1908 med hjælp af kollegerne Niels Larsen Stevns, Johan Thomas Skovgård og Troels Trier (den ældre).

Esther Grølsted fra Nationalmuseet gav et fyldigt indblik i husets historie. Hun fortalte at i ca. 30 år havde hun haft kendskab til, at der skulle eksistere en billedfrise, men hun vidste ikke hvor. En eftersøgning i Nationalmuseets arkiver gav intet resultat, heller ikke en forespørgsel til Vartov. Dansk Folkeminde Samling havde noget materiale.

Først da KABs direktør ville have billedsalen restaureret i 2005 – efter at den i mange år havde været anvendt til arkiv – kom billedfrisen frem i lyset. Inspirationen til frisen kom mange steder fra. F. C. Lund havde til Verdensudstillingen i Paris 1877 fremstillet en 15 meter lang frise med et optog af folk i egnsdragter. Den fandt Esther Grølsted rullet sammen på Det Kongelige Teaters lager.

F. C. Lund indsamlede oplysninger og fremstillede 31 litografiske billeder om egnsdragter. Bernhard Olsen, stifter af Dansk Folkemuseum, hjalp til med oplysninger og stillede dragter til rådighed. Christian Axel Jensen var en god observatør, der rejste rundt og indsamle-

de oplysninger. I 1903 blev 30 egnsdragter rekonstrueret af en skrædder. 40 dukker, ca. 30 cm høje, blev i 1904 fremstillet af Åse Meyer til Foreningen til Folkedansens Fremme. Dukkerne blev udlånt til folkedansere som ønskede at fremstille en dansk folkedragt. Ester Grølsted fremviste én af dukkerne.

Frisen samles af en blomsterguirlande, der går igennem hele freskoen. Hver egn er skildret med dens tilsvarende natur. Esther Grølsted har typebestemt alle dragterne. Disse er fra alle egne af Danmark, også Grønland, Færøerne og Island. Lidt specielt er, at der også optræder en pige fra de Vestindiske Øer – en inspiration, måske fra Emma Gads udstilling om vore kolonier. Den islandske dragt har også sin historie. Man kender dragten, da den senere blev foræret til Dronning Alexandrine. Dragten

har for nyligt været udstillet på Frederiksborgmuseet i udstillingen om Island. Frisen har også et politisk budskab: en figur fra Als med ryggen til grænsen, som gik ved Kongeåen på dette tidspunkt. Mange af de afbildede egnsdragter befinder sig i dag i Nationalmuseets magasiner.

Efter at vi havde fået denne spændende indføring i huset og specielt billedfrisen oplyste en opmærksom vagt, at Kirkesalen stod tom. Vi var velkomne til også at se den. Salen, der i dag benyttes af Universitetet, var nænsomt moderniseret og nok værd at se. Således sluttede et dejligt besøg på bedste vis med mange tak til Esther Grølsted for et spændende foredrag.

Lidden Boisen

Tak til Lidden for referatet fra besøget i dette interessante hus - (red.)

Øverst: Glimt fra udstillingen om de sjællandske huer. Nedenunder: Inger Lauridsen og interesserede museumsgæster beundrer de flotte kunstværker ved udstillingsåbningen den 28. marts. Undertegnede holdt åbningstalen.

Fotos: Furesø Museer

Sjællandsk specialitet på visit i kniplingskunstens hjemegn

Ca. 50 stk. egnsspecialiteter, nemlig guldhuer fra Sjælland, er resten af året udstillet i Drøshes Hus, kniplings- og tekstilafdeling for Museum Sønderjylland Kulturhi-

storie Tønder. Huerne er udlånt fra Furesø Museer. Med udstillingen "Guldbroderi og huekoner – sjællandske guldbroderede huer og deres ophavskvinder" er ideen bl. a.

at vise de slående lighedspunkter mellem 1800-tallets professionelle, kvindelige kunsthåndværkere.

“Huekonernes produktion er interessant, blandt andet fordi de, på samme måde som kniplerskerne i Vestslesvig, var dybt professionelle kunsthåndværkere, og derfor kan deres arbejde på flere måder sammenlignes med vore hjemlige kniplerskers”, fortæller museumsinspektør Inger Lauridsen, der har stået for tilrettelæggelsen af den smukke og tematiserede udstilling.

Huer – hvorfor og hvordan?

Udstillingen viser en mangfoldighed af pragtstykker. Der er overvægt af klare nakker i guld og sølv fra Nordsjælland. Hertil er der eksempler på hovedtøjer fra bl.a. Stevns og Næstved, ligesom Tønder Museums egen håndfuld af huer er

repræsenterede. At mange huer overlevede som selskabstasker viser udstillingen også, ligesom en montre er dedikeret til historien om en af de mest kendte huekoner, Stine fra Farum. Blandt andre udstillingsaspekter er selve huernes tilblivelse. Syramme, mønsterforlæg, pailletter, kopper og kantille giver et beundrende indblik i frembringelsen af datidens metalsmykkede hovedbeklædning. Udstillingen er rig på kortfattede tekster, der på en overskuelig måde formidler den spændende historie om et kunsthåndværk, der er stærkt på retur.

“Guldbroderi og huekoner”, Drøhses Hus, Storegade 14, 6270 Tønder. Tlf. 74724990. Sidste dag 30. december 2009.

Ellen Elisabeth Jensen

Furesø Museer

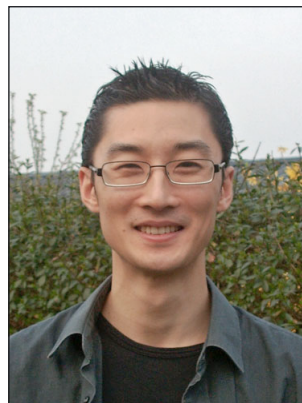
Fotos: Furesø Museer

TENEN logo

Vi er meget glade for at kunne præsentere vores nye logo.

Logoet er designet af Mathias Joong Dahl Jeppesen, f. 1979, freelance layouter og bogillustrator. Uddannelse:

- Brenderup Højskole og Medieskolen i Viborg, 2D animator.
- Perugia i Italien, tegneserie tegner og illustratur.
- Bournemouth Universitet i England, 3D animation.

Mathias ser frem mod at komme til at lave mere professionelt 3D animation.

Bog anmeldelser:

Aagot Noss: *Stakkeklede i Setesdal - byklaren og valldølen*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Novus forlag, Oslo 2008. Skindbind, 234 sider, gennemillustreret i farve og sort/hvid, 28 x 20,5 cm. NOK 295. ISBN: 978-82-7099-477-9.

Et nyt bind foreligger i den fornemme række af publikationer om norsk folkedragt, som Aagot Noss har produceret. I samme fornemme

udstyr og form som de foregående, men med sit særpræg i emnevalget. Hovedvægten er lagt på de nordlige kommuner i Setesdal, Bykle og Valle, som ligger i et temmelig uvejsomt terræn. I løbet af 1870-erne blev Byklestigen anlagt, så det blev muligt at køre med hestetrukne vogne op ad den stejle fjeldside, og først i 1930-erne kom den nye vej, som tillod biltrafik. I dette område påbegyndte Norsk Folkemuseum og dermed Aagot Noss i 1965

Gunhild Lyngtveit er kirkeklædt i Bykle i 1971.

sit feltarbejde for at dokumentere klædedragten. Anledningen var et dæmningsarbejde for I/S Øvre Otra, nuværende Otra Kraft, for at intensivere vandkraften til elforsyning.

Studiebesøgene foregik i årene 1965 frem til 1971. Allerede i 1976 var dæmningen færdig, og ved oversvømmelsen havde befolkningen med sorg set sig nødt til at frflytte deres slægtsgårde og fødested for at give plads til den ny tids teknik. Man indser, hvordan feltarbejdet er sket under tidspres og i et tynget miljø.

Det var knapt muligt at komme omkring med bus eller tog, og for Aagot Noss blev cyklen den rette befordring. På den måde nåede hun rundt til alle beboerne og vandt kvindernes tillid til at fortælle de mange detaljer om dragten, som det ellers kan være vanskeligt nok at få fat på. Mandsdragten er kun sporadisk berørt.

Kilderne er de eksisterende samlinger af dragter og dragtdele i Bergen Museum, Norsk Folkemuseum og Setesdalmuseet. Kun få kunstnere har fundet vej til de afsides områder, i modsætning til fx Telemark, som Noss har bearbejdet. Fotografier foreligger især fra Valle. I de tidligere bind har skifteprotokoller været et interessant indslag blandt kilderne. Men dem har vi til gode i den aktuelle sammenhæng. Det er et bevidst valg fra forfatteren. Ofte kan skifter være overvurderet som kilder. De omhandler fortrinsvis den mest velstående befolkning og de allerfattigste, de første for at værdierne kunne fordeles retfærdigt blandt arvingerne, de sidste for dog at

kunne nævne nogle ejendele i et sparsomt dødsbo. Alt i alt har forfatteren givet os indsigt i kilder fra 1800-tallet med enkelte tilbageblik til 1600-tallet som baggrund for sin egen dokumentation igennem de mange personlige interviews og fotoserier. Skildringerne er i stor udstrækning citeret efter meddelerens egne ord, men vi møder samtidig forfatterens overblik med sammenligning til naboområderne østover, hvor modenyheder har gjort sig langt mere gældende. Der er sket forandringer i løbet af de knapt 200 år, kildematerialet lader os få indblik i. Meddelerne har beskrevet, at de i deres barndom har gået med stedets karakteristiske gamle dragt, som bestod af den knækorte såkaldte "stakk" og håret flettet samt dækket af enten et uldent sjal med påtrykte rosenborter eller et silketørklæde. I løbet af 1900-tallet er hovedparten af kvinderne gået over til at bruge kjoler efter tidens mode. Men endnu da forfatteren færdedes i Setesdal i 1960-erne, var der kvinder, som stadig gik med den gamle stakk og hovedklæde til daglig. I konklusionen hedder det: "Setesdalen er et af de få områder i Norden, hvor folke- dragttraditionen eller rettere dele af den, har holdt sig levende til vor tid." Og ikke nok med det. De få kik tilbage i tiden, som er mulige, røber også, at nye modepåvirkninger kun langsomt har kunnet gøre sig gældende. Hovedtørklæderne, både de uldne og silketørklæderne, kender vi paralleller til i Danmark som del af dragten på landet. Det var sager, som kræmmerne handlede med på markeder eller ved folks døre. Forfatteren strejfer i sit sammendrag

problemet om, hvad årsagen kan være til at Setesdal står i en så klar særstilling ved at holde fast ved det nedarvede, men svaret må vente.

Men netop disse meget gamle træk i dragten i Setesdal må påkalde udelt interesse for alle, som beskæftiger sig med mode og klædedragt. Jo mere man går ind i denne

John Styles: *The dress of the people: Everyday fashion in eighteenth-century England*. New Haven & London 2007. XI + 432 sider illustreret i farver. ISBN 978-0-300-12119-3 (cl : alk. Paper). Pris ca. \$40 (Amazon).

Adel og borgerskabs dragter ved vi en del om, men når talen falder på samfundets bredeste lag, bliver det lidt mere tåget og ubestemt i retning af: groft lærred, vadmel, fruens aflagte osv. Heldigvis har vi jo da Ellen Andersen og Erna Lorenzen, der takket være deres lange museumserfaring og arbejde med skriftlige kilder har givet et ganske nuanceret og broget billede af danskernes tøj i 1700-tallet. Et mere konsistent billede af menigmands tøj og syn på dragt og mode og mulighed for at følge med og tage sig godt ud har vi dog ikke, og det samme kan siges om andre lande.

Engelsk dragt har været meget grundigt udforsket og beskrevet, men alligevel lykkes det John Styles at angribe emnet udfra en helt ny synsvinkel i denne bog. Kuppet han gør i forhold til museums- og universitetsfolk er, at han anvender hidtil upåagtet kildemateriale

bog, jo mere bliver man fanget af det ejendommelige ved stedet. Hvilken lykke at dæmningsprojektet i sin tid satte gang i anstrengelserne for at dokumentere det – og at det nu er lykkedes, at vi kan få adgang til det enestående materiale.

Hanne Frøsig Dalgaard

Tøjprøve: Ærme fra baby-trøje 1746. To slags trykt lærred.

som The London Foundling Hospital's arkiver, der indeholder verdens største samling af tøjprøver på dagligtøj fra 1741 til 1760 (s. 333). Alle hittebørn som blev optaget i stiftelsen blev registreret med identifikationsnummer, og påklædningen blev dokumenteret med en tøjprøve eller dragtdel – til brug for opklaringen af barnets herkomst.

Mere end 10.000 tøjprøver fra de allerbredeste befolkningslag i

denne periode findes i arkivet. Ofte er de mønstrede, da det er de mest signifikante i denne forbindelse, og ofte er de også beskrevne i termer, som forskeren kan bruge til krydsreferencer.

Hittebørnene kom fra fattige familier, og tøjet var ofte omsyet og genbrugt, men så meget mere fortæller prøverne om den jævne befolknings påklædning.

Talrige andre kilder som memoarer, annoncer, tingbøger og skifter anvendes, og af materialet skabes en syntese, som fortæller at folk gjorde utrolig meget ud af deres dragt og udseende. Man har brugt en del penge på det – flere end man umiddelbart ville tro – og har så vidt muligt fulgt moden og foretrukket behagelige stoffer som bomuld frem for den kradsende vadmel. Ydermere har folk fra meget beskedne kår brugt strømper, silketørklæder og sko med spænder, hvis det på nogen måde var indenfor rækkevidde. Udenlandske iagttagere har ofte berettet, at den engelske underklasse klædte sig "over sin stand", og det dokumenteres således med denne bog og end-

Walisiske almuefolk 1797.

da med talrige eksempler. Det rige billedmateriale underbygger og overbeviser ligeledes.

En fremragende bog der nuancerer og beriger, og naturligvis er udstyret med kildehenvisninger, bibliografi og index.

Lone de Hemmer Egeberg

Udstillingsanmeldelse:

Farverens lærling – farveeksperimentarium for børn

På Vejle Museum åbnede i efteråret en ny, permanent udstilling om farveren Ejnar Hansen (1885-1958), hvis virke fik stor betydning i samtiden.

Han overtog faderens farveri i 1918, men havde forinden fået en solid uddannelse i faget, været på valsen i Tyskland samt studeret på kunstakademiet i 1908-14. Stoftryk – eller kattuntryk havde han stu-

deret i England. Ejnar Hansen skar trykblokkene i pæretræ, og på udstillingen kan man se nogle eksempler på hans meget smukke gardiner og tekstilbaner. Selve trykteknikken giver et utroligt liv til både farve og mønstertegning. Det tror jeg, at mange har glemt i en tid, hvor man enten arbejder med silketryk eller digitale trykteknikker.

Oversigtsbillede fra udstillingen. I forgrunden en samling bødkeretønder med farvestoffer. På skærmen vises en film om indigofarvning, optaget på Farvergaarden i Ebeltoft i 1940-erne.

Da Ejnar Hansen overtog farveriet, var de kemiske farver af meget varierende kvalitet med hensyn til ægtheder, og de kunne være grelle i selve farveudtrykket. Ejnar Hansen udviklede i årenes løb en række garnserier, hvor det æstetiske afsæt var plantefarver, og på den måde kunne han præsentere både kypefarver, syrefarver og svovlfarver i en rig og nuanceret farveskala.

Af disse garnserier er blomstergarnet for Håndarbejdets Fremme og Paula Trocks uldspind nok mest kendt i dag. Han samarbejdede med Dansk Husflidsselskabs Vævestue og den efterfølgende generation af arkitekter og kunsthåndværkere.

Hans historiske interesse gik hånd i hånd med udviklingsarbejdet af de kemiske farver. Han indsamlede alskens fragmenter og tråde af ældre tekstiler. Nogle kan ses på udstillingen, og det gibber lidt i en, når man pludselig står ansigt til ansigt med trådender fra Kniepers Kronborgtapeter – de origina-

le farver vel at mærke – trådene stammer fra tæpperens bagsider.

Udstillingens ide er at formidle til både børn og voksne. Det kan forekomme at være en svær opgave, men jeg synes det lykkes forbavsende godt. Der er noget for både nørder og pilfingre. Nørden falder hen over trådender, purpurnegle, manillamærker med opskrifter og ikke mindst en gammel film optaget på Farvergaarden i Ebeltoft i 1940-erne. For pilfingre er der ting man kan afprøve, f.eks. udskifte vægfarver i et dukkehus, og på den måde opleve at møblernes farveudtryk også ændres, da farvelære indgår som en del af udstillingen.

Der er tydelig skiltning, når man bevæger sig ind i pilfingerzonerne, men rent visuelt skæmmes alle disse skilte dog udstillingen noget.

Man kan se eksempler fra det herbarium med farveplanter, som Ejnar Hansen fremstillede, og der er eksempler på et nyt herbarium, fremstillet for et par år siden. Det-

Til venstre: Detalje af bloktrykt gardin. Til højre: Bloktrykt gardin, bomuld. Ejnar Hansen modtog guldmedalje for sine gardiner ved verdensudstillingen i Paris 1925.

te skal give udstillingsgæsterne lyst til at gå i gang med noget tilsvarende. Jeg kunne ikke umiddelbart se, hvem der havde fremstillet det nye herbarium, men det overraskede mig, at krom var brugt som bejdsemiddel i stort omfang. En seriøs plantefarver arbejder ikke med krom i dag – og sætter da slet ikke bøn til at arbejde med giftige kemikalier. (Se artikel om kromfarver uden brug af krom i næste nummer).

Kirsten Rykind-Eriksen har tilrettelagt udstillingen og skrevet en artikel om samme emne i *Vejleboen* 2008. Men Ejnar Hansens virke er så spændende, at det godt kunne fortjene en selvstændig publikation. I artiklen omtales en række kemikalier (kobbervitriol, jernvitriol, tinsalt, vinsten) og i en note nævnes, at man i dag ikke må anvende disse kemikalier p.g.a. sundhedsfaren, og derfor kan de meget klare ægte kulører og deres mørkere nuancer ikke fremstilles mere. Men sådan forholder det sig ikke. Kemikalierne er nævnt sammen med de kemiske farver – alizarin

og svovl – og sidstnævnte er ganske rigtigt sundhedsskadelig, hvorfor farvestoffet også for længst er udfaset.

De nævnte kemikalier anvendes udelukkende til plantefarvning. De er ikke sundhedsskadelige, med mindre man indtager dem, dog er kobbervitriol giftig og må ikke udledes med spildevand. Tinsalt giver klare farver, men ingen af disse tilsætninger vil give mere ægte farver, undtagen jernvitriol i forbindelse med garvesyreholdige farvestoffer. Kemi i relation til farvning, i særdeleshed plantefarvning er et komplekst spørgsmål, og derfor også vanskeligt at formidle kortfattet.

Afslutningsvis skal nævnes, at farveeksperimentariet også findes i en digital udgave. Bor man langt fra Vejle, kan man i stedet besøge e-museum via www.vejleegnensmuseer.dk og som underviser vil man kunne bruge denne skoletjeneste på forskellig vis. Men det sjoveste er alligevel at være der selv!

Susanne Nielsen

TENEN inviterer: Tur til Gl. Lejre og Lejre stationsby søndag 27/9.

Da vi i august 2005 besøgte Gl. Kongsgård i Gl. Lejre, hørte vi om det nye museum og aftalte en tur dertil når det var færdigt. Det bliver så dagens første besøg. Derefter kører vi til Lejre stationsby hvor Midtsjællands Vævekreds har "tekstile aktivitetsdage" i denne weekend i Domus Felix, Lejres smukke kulturhus. Der vil være omkring 30 forskellige stande med tekstiler, materialer og dansk vin. Dertil workshops og foredrag. De lukker klokken 17 og så er vi nok også klar til hjemturen. Mødetid og -sted samt pris bringes i næste nummer af bladet.

TEKSTILREJSE TIL HOLLAND

Bestyrelsen er i gang med at arrangere en rejse i 2010. Alt er endnu i støbeskeen; men vi opfordrer medlemmerne til at reservere uge 36 i 2010 allerede nu.

Tina og Bent

ARRANGEMENTS- OG UDS STILLINGSKALENDER

TENENs sommertur: 24. til 26. juli 2009 til Viborg – Bruunshåb – E Bindstow – Hjerl Hede. Læs mere på side 20 i dette nummer af bladet.

TENEN inviterer: Tur til Gl. Lejre og Lejre stationsby søndag 27/9. Se øverst på denne side samt næste nummer af bladet.

Udenfor:

13, 14, 20 og 21. juni er international strik-ude dage: *World Wide Knit in Public Day.*

Sæby Museum:

Børneknipling. De nødvendige materialer udleveres. For børn fra 7 år. Tilmelding senest dagen før. Fredage i juli 2009, kl. 13.

Adr.: Algade 1-3, 9300 Sæby

Viborg Stiftsmuseum:

Tekstiludstilling 12x12. Medlemsudstilling fra Midtjysk tekstilkreds - Viborg Væverlaug. 4. 7. - 20. 9. 2009.

Adr.: Hjultorvet 4 og 9, 8800 Viborg

Den Gamle By:

Festtøj 1909-2009. Til 5. 9. 2010.

Adr.: Den Gamle By, Viborgvej 2, 8000 Århus C

Musikteatret Holstebro:

Tekstilkunst med Ingunn Vestby. Til 4. 6. 2009.

Adr.: Den Røde Plads 16, 7500 Holstebro

Textilforum:

Grænселøs Tekstilkunst. Til 7. 6. 23866 stk. knapper. 30. 5. - 23. 8. *European Art Quilts V.* 29. 8. - 22. 11. 2009. *Tekstilindustriens gyldne år.* Indtil 2011.

Tekstilindustriens bygninger - byvandring i Herning. 17. 6. 2009, kl. 19.
Fra bindeegn til storindustri - byvandring. 1. 7. 2009, kl. 19.
Adr.: Vestergade 20, 7400 Herning

Ravmuseet i Oksbøl:

Bl.a. væver Paul Jensen. Til 28. 5. 2009.
Adr.: Vestergade 25, 6840 Oksbøl

Museum Sønderjylland: Drøhses Hus

Guldbroderi og huekoner - Sjællandske guldbroderede huer og deres op-havskvinder. Til 30. 12. 2009.

Fotogravure og tylsbroderi - arbejder af kobbertrykker Merete Hellerøe. Til 30. 12. 2009.

Adr.: Storegade 14, 6270 Tønder

BaneGården Kunst & Kultur:

Tekstilkunstner Annette Holdensen med gæster. Til 7. 7. 2009.
Adr.: Jernbanegade 2, 6200 Aabenraa

Koldinghus:

Stof til eftertanke - bæredygtig mode. Til 6. 9. 2009.

Adr.: Markdannersgade 11, 6000 Kolding

Trapholt:

Bæredygtighed. Biennalen for Kunsthåndværk og Design 2009. Til 6. 9.

Designskolens afgangsudstilling. 25. 6. - 16. 8. 2009.

Adr.: Æblehaven 23, 6000 Kolding

Broby Bibliotek:

Lene Fjeldsted Bertelsen, *filt*. Til 29. 5. 2009.

Lyø tekstiler fra Faaborg Kulturhistoriske Museer. 2. 7. - 21. 7. 2009.

Adr.: Egeballe 4 A, 5672 Broby

Hørvævmuseet på Krengerup Gods:

H. C. Andersens eventyr udsat for Quilts. Til 14. 6. *Filt - Fantasi og funkti-on*. Til 22. 9. Plantefarvningskursus 20. til 25. juli. Anna Skov - *Beider-wand*. 25. 8. - 18. 10. 2009.

Adr.: Nårupvej 30, 5620 Glamsbjerg

Den Fynske Landsby, Enkesædet:

Knipling, udstilling og evt. knipleskole for børn (fra 7 år).

Søndage og tirsdage til 13. 9. 2009, kl. 11-15/17.

Adr.: Sejerskovvej 20, 5260 Odense S

Køng Museum:

Design & naturmarked med arbejdende værksteder. 6. & 7. 6. 2009.

Adr.: Køng Museum, Bygaden 27, Køng, 4750 Lundby

Landbomuseet Lundekrog:

Særudstilling: *Køkkenforhæng og viskestykker*. Til 30. 9. 2009.

Adr.: Ejbyvej 32, 4623 Lille Skensved

Lejre Forsøgscenter:

Bindestue på Verdens Internationale Strikkedag. 13 & 14. 6. 2009.
Adr.: Slange Allé 2, 4320 Lejre

Andelslandsbyen Nyvang:

Folkedansens dag. 8. 8. Vestsjællands tekstil og vævekreds udstilling i Havestuerne. 8 & 9. 8. *Idas kjoler - et herregårdsliv*, udstilling i Havestuerne. 15. 8. - 18. 10. Bl.a. orkis - knipling - patchwork - vævning i Sandby. 12. & 13. 9. 2009.

Adr.: Oldenvej 25, 4300 Holbæk

Vikingskibsmuseet:

Mulighed for at besøge håndværkerne i deres åbne værksteder.

Adr.: Vindeboder 12, 4000 Roskilde

Karetmagergården:

Evy Hansen, håndarbejde, vævning og knipling. 29. 6. - 5. 7. 2009.

Adr.: Havnegade 1, 3790 Hasle

Kronborg Slot:

Pragt & Propaganda - Dansk Gobelinkunst gennem 500 år. 9. 6. - 16. 8.

Adr.: Kronborg 2 C, 3000 Helsingør

Fuglsanghus:

Bettina Andersen, tekstile billeder, vægtæpper og skulpturer. Til 14. 6.

Adr.: Gl. Hovedgade 2, Hørsholm

Brede Værk:

Brede Værk - Danmarks største klædefabrik. Til 18. 10. 2009.

Adr.: I.C. Modewegsvej, Brede, 2800 Kongens Lyngby

Gammelgaard:

Plantefarvernes sommermarked - *I fantasiens vold*. 6. og 7. juni 2009.

Adr.: Gl. Klausdalsbrovej 436, 2730 Herlev

Greve Museum:

Greve i Quilt. Til 27. 9. 2009.

Adr.: Greve Museum, Bækgårdsvej 9, 2670 Greve

Rundetaarn:

Forms in Progression, bl.a. tre vævere. 20. 6. - 2. 8. 2009.

Second Nature - en dansk-japansk designudstilling. 8. 8. - 20. 9. 2009.

Adr.: Købmagergade 52A, 1150 København K

Form/Design Center, Malmö:

Examens- och projektarbeten. Till 7. 6. 2009.

Adr.: Lilla Torg 9, S-203 14 Malmö

TENENS kalender udarbejdes på grundlag af arrangementer i *KultuNaut* – Den Elektroniske Kulturkalender. Yderligere oplysninger samt illustrationer modtages gerne direkte fra arrangører og deltagere. Deadline for korte meddelelser er ca. to uger før bladet udkommer. Send oplysningerne til Vibeke Ervø, som koordinerer listen.

Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.

<i>navn</i>	<i>adresse</i>	<i>telefon / ePost</i>	<i>hverv</i>
Annet Laursen Skjelsager	Dorthesvej 2 3520 Farum	44 95 05 55 <i>silke-annet@detail.dk</i>	formand + redaktion
Lone de Hemmer Egeberg	Teglgården 66 st.th 3460 Birkerød	45 81 05 05 <i>dehemmeregeberg@gmail.com</i>	næstformand
Bent Bille	Søndergade 66 5620 Glamsbjerg	64 72 15 65 <i>familien.bille@get2net.dk</i>	kasserer
Lis Slottved	Hjarupvej 10 6200 Aabenraa	74 63 03 50 <i>slottved@privat.dk</i>	sekretær + redaktion
Vibeke Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	48 17 16 47 <i>vof13450@yahoo.co.uk</i>	redaktion
Anni Bloch	Thingvalla Allé 5, 2300 København S	32 59 59 77 <i>annibloch@gmail.com</i>	bestyrelse
Tina Ejlertsen	Ravningvej 10, Ravning, 6760 Ribe	75 43 77 06 <i>tina.ejlertsen@get2net.dk</i>	bestyrelse
Hanne Frøsig Dalgaard	Bredebovej 33, 6.tv 2800 Lyngby	45 88 32 67 <i>hfd@tdcadsl.dk</i>	suppleant
Margit Ambeck	Lyshøjgårdsvej 87, 1.th 2500 Valby	36 30 61 50	suppleant
Flemming Lund- holm	Ravningvej 10, Ravning, 6760 Ribe	75 43 77 06	suppleant
Lucie Borgsmidt- Hansen	Broholms Allé 28 2920 Charlottenlund	39 64 31 85	revisor
Susanne Nielsen	Grusgravvej 10 4660 Store Heddinge	56 50 11 26	korrektur, forklæder
Vibeke Ervø	Åfløjen 4, 2. tv 2700 Brønshøj	44 85 18 44 <i>vibeke.ervo@gmail.com</i>	kalender
Frits Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	48 17 16 47 <i>vof13450@yahoo.co.uk</i>	redaktion, webmaster

Det er nu, der skal betales kontingent
for 2009/10 til
TENEN - Dansk Tekstilhistorisk Forening

Vær rar at overholde betalingsfristen, tak.

1 : 12

I Farum afholdes der hvert år en "Dukkehus Festival". Alt, hvad der præsenteres, skal være udført i en tolvtedel størrelse. Det er nemlig det vedtagne størrelsesforhold for dukkehusfolket.

Her præsenteres en ældre dukke-frue i sommerdress - skrædderen er Ena Petersen. Desuden vises Birthe Toxvigs kurvestol i 16/2 hørtråd og en flettet hundekurv i 35/2 hørtråd.